

Néhány következtetés

Ez év januárjában a *Magyar Tudomány* tanulmány sorozatot kezdett *Mi a nemzet?* témakörben, írók, filozófusok, politikusok nézeteit idézve. A nemzet problémája a felvilágosodástól kezdve az emberiség és a nemzet összefüggésében jelentkezett, a többség az első mellett foglalt állást, de nem kevesen fedezték fel az új fogalom jelentkezését s ennek következményeit.

Bár voltak — főleg az abszolút monarchiák megjelenésével — a nemzeti kérdésnek előzményei, az ellentét mindenekelőtt Rousseau felfogásában jelentkezett. Nála a *Társadalmi szerződésben* megtaláljuk az egyéni választás lehetőségét, amelyet később Renan hirdet meg. Ugyanakkor a *Lengyel kormányzatról szóló elmélekedésekben* kiemeli a nyelv, a kultúra és a hagyományok fontosságát, s ezzel közel kerül az ún. kultúrnemzet kérdéséhez.

A francia forradalom idején kerül sor a francia és az egyesült államokbeli vélemények összevetésére Sieyès és Jefferson felfogása alapján. Az apát a francia parlamentek, tehát a legfelsőbb bíróságok, Rousseau és a fiziokraták nézetei alapján foglal állást abban a kérdésben, hogy a nemzet miként jelenik meg egy nyelvileg és kultúrájában egységes országban. Ő a képviseleti rendszert és nem a „nép” ellenőrzését helyezi előtérbe, s természetesnek tartja, hogy a gazdagok uralma érvényesüljön az igazságszolgáltatás egyenlőségével. Jefferson kiemeli a képviselet jelentőségét és hangsúlyozza a „nép” ellenőrzését, igyekszik háttérbe szorítani a gazdagokat és az egységes nyelv és kultúra alapján a föderációt helyezi előtérbe.

A felvilágosodás szellemében és a francia forradalom előtt fejt ki Herder a nyelv, az irodalom és a hagyományok alapján a kultúrnemzet tételét, amelyet a sokféleképpen meghatározott népszellemből származtat. Ez nem áll szemben az emberiséggel, hiszen a boldogságot és a humanitást akarja képviselni. Itt kell megemlíteni, hogy Herder nemcsak pontatlan értesülések alapján beszélt a magyar nyelv elhalásáról, de ugyanakkor elítélte a jozefinizmus németesítési politikáját, amely természetesen a magyarokat is érintette.

Fichte ezt a kultúrnemzet teóriát fejt ki a napoleoni hódítás idején, hangsúlyozva a németek küldetéstudatát és a polgárság kulturális eszményeit a franciákkal szemben, de érvényesíti az univerzális értékeket is, nem úgy ahogy azt később a német nacionalizmus teszi.

A német—francia háború és Elzász-Lotaringia Németországhoz való csatolása után úgy tűnt, hogy Franciaországban a régi nacionalizmussal szemben egy új

nemzetfelfogás érvényesül, amelynek fő képviselője Renan. 1882-es beszéde, de már előbb, Strauss-szel folytatott levelezése is azt bizonyítja, hogy számára nem a nyelv, a faj, a közös érdek vagy terület, hanem a „lelki azonosság” a meghatározó, amelyet „a mindennapos népszavazás” dönt el, mégpedig a közös örökség és a mai együttélési vágy szempontjából. Nem kétséges, hogy ezen a módon tiltakozott Elzász-Lotaringia elvesztése ellen, de tétele mégis újként hatott, s ma is számon tartjuk az egyéni választás általa felvetett lehetőségét.

Az angol nemzetkutatás két szereplőjével, J.S. Mill-lel és Lord Actonnal foglalkozott a következő tanulmány, amely a demokrácia értelmezése kapcsán mutatja meg a kettő közti ellentétet. Mill a liberális demokrácia híve, de egyben az egységes nemzetállamot képviseli, és csak bizonyos esetekben engedi meg a föderációt. Acton a konzervatív demokrácia mellett érvel, elfogadja a föderációt s ezzel együtt a kisebbségek jogait is.

A marxizmus alapítói a nemzeti kérdést a munkásosztály harcához, s ezzel együtt a proletár internacionalizmushoz kapcsolták. Bár egyetértettek abban, hogy a proletariátusnak támogatnia kell az elnyomott nemzeteket, nem határozták meg ennek feltételeit, s állandó vita alakult ki a nemzeti és a nemzetiségi kérdés körül. Az osztrák marxisták a soknemezetiségű államokban a kisebbségek autonómiája és kulturális jogai s ezzel együtt a föderatív államrendszer híveiként jelentkeztek. Rosa Luxemburg az ortodox marxizmus osztályharcos elvét védelmezte. Lenin elítélte az autonómia elvét és az osztályharc egyedüliségét, viszont megfogalmazta a nemzetek önrendelkezését, sőt kiválási jogát a soknemezetiségű államból. Ez a tétel vezette kezdetben a szovjet politikát, amely lehetővé tette a szocialista államrendszerben korlátozott nemzeti államok és kisebbségek megalakulását, az orosz centralizmus befolyása alatt. A nagy ellentmondás az, hogy a volt Szovjetunió országaiban az osztályharc hangoztatása és az orosz centralizmus érvényesítése mellett kifejlődtek — régi hagyományokra támaszkodva — a nemzeti érzések és törekvések, amelyek szétvetették a szovjet államot. „A szocializmus építése egy országban” elvet a szovjet vezetés a kommunista mozgalomban 1945 előtt is érvényesítette, majd az új szocialista államok létrejötte után ezt más formákban folytatta. Jugoszlávia szembenállása, Kína elfordulása, de főleg a közép-kelet-európai országok felkelései megbuktatták a szovjet ideológiát. A rendszerváltás ezekben az országokban a háttérbe szorított nemzeti kérdést mindenütt felszínre hozta.

A tanulmány sorozatot kiegészítik annak a felmérésnek az adatai, amelyeket jórészt nyugat-európai országokban gyűjtöttek a nemzeti kérdéstről s amelyek feltételezik, hogy a gazdasági integráció háttérbe szorítja ezeket az ellentéteket.

A tanulmányok azt bizonyítják, hogy a kapitalista fejlődés kapcsolódott a nemzetek és ezzel együtt a nemzeti államok létrejöttéhez. A nemzeti kérdéstről szóló nézetek különböznek egymástól és felhívják a figyelmet megszületésük történeti összefüggéseire. Minden egyes tanulmány ugyanis igyekszik az adott idő és hely körülményei között ismertetni az egyes nézeteket, s figyel arra a környezetre, amely azokat akkor befogadta. Más kérdés, hogy később a különböző nacionalizmusok ezeket a felfogásokat hogyan érvényesítették, mennyire szolgáltak agresszív szándékokat, vagy miben próbálták ellensúlyozni a végsőkig fokozott ellenszenvet. Reméljük, hogy a tanulmányok hozzájárultak e vélemények történeti tisztázásához és segítenek saját mai nézeteink alakításában. is.

Köpeczi Béla